

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍNDÁ ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

ANA TILIN OQITIWDÁ OQIWSHILARDI BAHALAW TEORIYASI HÁM ONIŃ FORMALARI

Kazimbetova Ziyuar Maxsetbaevna,
*Filologiya ilimleri boyınsha filosofiya
doktorı (PhD), Ajiniyaz atındaǵı Nókis
mámleketlik pedagogikalıq instituti
doktoranı*

Annotaciya: *Bul maqalada bahalawdıń didaktikalıq áhmieti, bahalaw hám baha beriwdiń ózgeshelikleri, bahalaw teoriyası, bahalawda domen, subdomen hám konstrukt túsiniǵi. Juwmaq shıǵarıwshı hám qalıplestiriwshı bahalaw formalarınıń alıp barılıw usılları úyrenildi.*

Tayanısh sózleri: *didaktika, assessment, evaluation, konstrukt, domen, subdomen, bahalaw teoriyası, baha, baha beriw, diagnostikalıq bahalaw, kúndelikli bahalaw, juwmaqlawshı bahalaw.*

Annotation *This article discusses the didactic meaning of evaluation, differences of evaluation, theory of evaluation, areas of evaluation, domain of evaluation, concepts of subdomain and construct. The forms of the final and formative assessments were studied.*

Key words: *didactics, evaluation, construct, region, subdomain, evaluation theory, diagnostic evaluation, daily evaluation.*

Oqıtıw barısında onıń dástúri (didaktika) – Neni oqıtamız? – Ne maqsette oqıtamız? – Qanday kónlikpelerge iye boladı? sıyaqlı sorawlardı qoyadı. Al oqıtıw usılı bolsa, – Qalay oqıtamız? degen sorawǵa juwap izleydi. Oqıtıw usılı oqıtıw hám úyreniwdi bir jerge jámley aladı [1:9].

Bahalaw tómenдеgi sorawlar ústinde jumıs alıp baradı:

– Oqıwshı házirgi waqıtqa shekem qanshelli dárejede ózlestire aldı? baslanǵısh (diagnostikalıq) bahalaw. Ayırım ilimiy miynetlerde pedagogikalıq diagnostikanıń bahalaw wazıypası basqarıwshılar tárepinen alıp barılıp, óz aldına oqıtıwshı yaki óz aldına oqıwshı iskerliginde erisilgen jetiskenlik hám kemshilikler boyınsha sapa kórsetkishlerin muǵdar jaǵınan bahalaydı dep túsindiredi [2:242].

– Oqıwshı qalay ózlestirmekte? (Kúndelikli bahalaw)

Kúndelikli qadaǵalaw hám bilimlerde bahalaw, oqıwshılarǵa berilgen bilimlerdegi boslıqlardıń payda bolıwınıń aldın aladı, olardıń oqıwǵa iskerligin arttıradı. Onıń járdeminde oqıwshılardaǵı bilim, eplilik, kónlikpelerdi durıslaw, bek-kemlew, sóylew, yadlaw hám erkin pikirlewdi rawajlandırıw, ózligin júzege shıǵarıw múmkinshiligi payda boladı. Muǵallım bul tekseriwdiń juwmaǵın klass jurnalına hám óziniń kúndelik dápterine jazıp baradı [3:240].

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍNDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

– Oqıwshı qalay ólestirgen? (Aralıq hám juwmaqlawshı bahalaw) Hár bir májbúriy standartlı qadaǵalaw jumısı oqıwshılar biliminiń sapasın, pániniń bólimi yaki temalarıniń ózlestiriliwi dárejesin bahalawdı maqset etedi [3:240].

Bul orında **bahalaw** hám **baha beriw** terminlerin túsiniw hám olardıń qollanısın anıqlap alıwımız zárúr. Biz, oqıtıwshılar, oqıwshılarǵa baha beremiz be yamasa olardı bahalaymız ba?

Bahalaw (assessment)	Baha beriw (evaluation)
Maǵlıwmattı toplaw, analizlew, rawajlanıwı ushın paydalanıw	Dálil tiykarında juwmaqqa keliw
Oqıtıw hám úyreniwge dıqqat qaratıw	Oqıtıwdan payda bolǵan nátiyjege itibar qaratıw
Oqıtıwdıń basınan-aq jolǵa qoyıladı	Oqıtıwdıń juwmaǵında ámelge asırıladı
Bahalaw – diagnoz qoyıwshı qubılıs	Baha beriw – juwmaqlawshı qubılıs
Oqıtıwshılar oqıwshılar menen oqıw barısında durıs qarım-qatnastı qalıplestiredi (MTS talapları tiykarında ápiwayılastırıw, quramalastırıw yamasa qosımsha kirgiziw)	Tálim sapasına juwapkerler baha beredi (oqıw barısı MTS talabı tiykarında tolıq orınlanıp atır ma, oqıw dástúri durıs ózlestirilgen be hám bul proces nátiyjeli me yamasa nátiyjesiz be?)

Bilimlendiriw procesi komponentleri:

- 1) tálim standartları, oqıw dástúrleri hám rejeleri;
- 2) oqıtıw metodikası hám oqıw materialları.
- 3) bahalaw usılları;

Tálim standartları tiykarında oqıw dástúrleri hám rejeleri islep shıǵılıp oqıw procesine engiziledi. Usı oqıw dástúrleri hám rejeleri oqıw orınlarında durıs materiallar (sabaqlıqlar) tiykarında tiyisli metodikası menen oqıtılsa ǵana, olar arasındaǵı izbe-izlik jolǵa qoyılǵan boladı. Al bahalaw joqarıdaǵı izbe-izliktiń dawamshısı bolıp, dástúrdegi belgilengen maǵlıwmattıń nátiyjesin belgilep beriwshi juwmaqlawshı bólim. Yaǵnıy tálim standartları tiykarında dúzilgen oqıw dástúrlerinen tısqarıdaǵı maǵlıwmatlardı oqıtıwshı óz bahalaw jumısında soray almaydı. Bahalaw durıs jolǵa qoyılsa, tálimdegi kemshilik hám jetiskenliklerdi anıqlawǵa boladı. Bul úsh sistema arasında úzilis bolsa, bilimlendiriwde nátiyjege erisip bolmaydı.

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Bahalaw procesi menen shuǵıllanıwshı pedagogikanıń arnawlı bólimi **bahalaw teoriyası** (Pedagogikalıq ólshemler) dep atalıp, ol kóplegen mámleketlerde **testologiya**, **assessment** hám t.b. dep ataladı.

Pedagogikalıq ólshemler tálim alıwshılarda bilim, kónlikpe, mamanlıq hám kompetenciyalardıń qálipleskenlik dárejesin ólshew usılları hám quralların islep shıǵadı hám onı ámeliyatta qollanıw menen shuǵıllanadı.

Pedagogikalıq ólshemlerde tómendegi terminler paydalanıladı:

Domen – bilim, kónlikpe, mamanlıq hám kompetenciyalar jıynaǵı.

Konstrukt – ólsheniwi kerek bolǵan ózgeshelik.

Bahalaw – qanday da bir domenniń tálim alıwshılarda qálipleskenlik dárejesin ólshew procesi.

Test – ólsheniwi kerek bolǵan domen hám konstrukt haqqında juwmaq shıǵarıwǵa tiykar bolatuǵın tapsırma yamasa tapsırmalar jıynaǵı.

Biz bahalamaqshı bolǵan taraw, pán bir domen boladı. Máselen, matematika – bir domen, qaraqalpaq tili hám ádebiyatı – bir domen. Domen birneshe subdomenlerge ajratılıwı múmkin. Máselen, matematikanıń ishinde arifmetika, trigonometriya, geometriya – onıń subdomenleri bolsa, qaraqalpaq tili hám ádebiyatında qaraqalpaq tiliniń ózi bir subdomen, ádebiyatı – ekinshi subdomen. Qaraqalpaq tiliniń ishindegi fonetika, morfologiya, sintaksisler – onıń subdomenleri, al ádebiyattaǵı erte dáwir ádebiyatı, ádebiyat teoriyası, qaraqalpaq folklorı – onıń subdomenleri boladı.

Qálegen domen konstruktardan ibarat boladı. Konstrukt usı domenlerdiń ózlestiriliw ózgesheliklerin ózinde kórsete aladı. Máselen, qaraqalpaq tili – domen, qaraqalpaq tiliniń sintaksisi – subdomen, al sintaksistegi birgelkili aǵzalar arasına irkilis belgileriniń talap dárejesinde qoyılıwı – konstrukt boladı. Demek, domen – keń, úlken túsinik, al konstrukt bolsa onıń kishkene bir elementi.

Bahalaw óz ishine usı domen hám subdomenler tiykarında bahalaw miyzanın islep shıǵıw, tekseriw hám juwmaq shıǵarıw jumısların atqaradı. Máselen, bahalaw qaraqalpaq tilin úyrengen oqıwshıda usı domenniń konstruktlarınıń tolıq qáliplesken yamasa qáliplespegenligin anıqlap beredi.

Demek konstruktlar tiykarında domendi ólsheymiz, usı ólshemdi sáwlelendirip beriwshı tapsırma test dep ataladı. Bir test tapsırması bir konstruktı ólshew ushın dúziledi.

Test metodı pedagogikalıq izertlewlerde sociometrikalıq hám kvalametrikalıq metodlar menen baylanıslı bolıp, biri-ekinshisin tolıqtırar eken [4:166], test materialı

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

hám jámiyetlik turmıs tájiriyesin, hám oqıwshınıń bilim dárejesin esapqa alǵan halda dúziliwi kerek.

Tómendegi test tapsırmaların salıstırın:

1) Berilgen gáplerdi qatnaslıq sózli baǵınıńqılı qospa gáplerdiń túrleri boyınsha durıs sáykeslestiriń

1	Kim ayanbay miynet etse, sonıń úyiniń aldındaǵı tóbeshik qum altınǵa aylanadı.	a) baslawısh baǵınıńqılı qospa gáp
2	Maǵan neni úyretse, - sonı shın ıqlasım menen atqaraman.	b) bayanlawısh baǵınıńqılı qospa gáp
3	Ol waqıyalardıń kópligi sonshellı, hátte Aleksey ha degende olarǵa túsiniw te ala almadı.	c) tolıqlawısh baǵınıńqılı qospa gáp
4	Murat shayıq qansha oyshań otırǵan bolsa, Mamanbiy de sonsha ishley qıynaldı.	d) anıqlawısh baǵınıńqılı qospa gáp
5	Kimniń júreginde otı bolsa, sol sawash maydanında ózin kórsetedi	e) pısıqlawısh baǵınıńqılı qospa gáp

A) 1-a, 2-c, 3-d, 4-e, 5-b

B) 1-d, 2-c, 3-b, 4-e, 5-a

C) 1-d, 2-a, 3-b, 4-c, 5-e

D) 1-d, 2-c, 3-e, 4-b, 5-a [5:41-46]

Bul test tapsırması domendi anıqlawǵa qaratılǵan. Sebebi tapsırmada tek anıqlawısh baǵınıńqılı ya pısıqlawısh baǵınıńqılı qospa gáp emes, al ulıwma baǵınıńqılı qospa gáplerdiń túrleri sorılǵan. Oqıwshı sintaksistiń bir bólimi bolǵan – baǵınıńqılı qospa gápler, olardıń túrleri, jasalıwı, baylanıs quralları, onıń jay gáplerden ózgeshelikleri, sonday-aq, mánilik túrleri boyınsha da maǵlıwmatqa iye bolıwı kerek.

2)

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

A) 1,3   B) 2,4   C) 3,5   D) 3,6 [6:38-40]

Bul test tapsırması subdomendi anıqlaw ushın berilgen. Sebebi oqıwshı bul tapsırmada sóz dizbegin basqa til birliklerinen dúzilisi hám xızmeti jaǵınan ajrata alıwı kerek. Oqıwshıdan onıń mánilik qatnasları, quramındaǵı sózler baylanısı, sóz dizbeginiń túrleri soralmaǵan.

3) Tirkewishler ózi dizbeklesetuǵın atlıq yamasa atlıq mánisindegi sózden keyin kelip, olardıń ..... talap etedi.

Kóp noqattıń ornın durıs tolıqtırın.

A) sepleniwın

B) betleniwın

C) tartımlanıwın

D) kóplik sanda keliwın [7:14]

Bul test tapsırması konstruktı anıqlawǵa qaratılǵan. Sebebi tapsırmada til biliminiń morfologiyasındaǵı kómekshi sózlerdiń tek tirkewishine tiyisli bir qaǵıydanı tolıqtırıwdı soraǵan. Yaǵnıy, bul domenniń eń mayda elementi.

Bahalaw procesiniń maqsetleri eki túrli boladı:

Juwmaq shıǵarıwshı bahalaw – oqıw barısınıń belgili bir basqışında erisilgen nátiyjelerdi bahalaw. Máselen, bir sherek dawamında ótilgen sabaqlardı qalay ózlestirilgenligin bahalaw ushın alınǵan tapsırmalar juwmaq shıǵarıwshı bahalawǵa kiredi. Bul bahalaw túri pánniń bir sabaǵında yamasa belgili bir bólimi juwmaqlanǵannan keyin, yaki sherek aqırında ótkeriledi.

Qalıplestiriwshı bahalaw – oqıw procesi dawamında oqıwshılardıń ózlestiriw sapasın bahalaw. Oqıtıwshı bul bahalawdı alar eken, oqıwshılar qalay ózlestirip atır, qay jerlerinde boslıqlar bar, qaysı tárepi menen islesiwim kerek degen sorawlarǵa juwap tabıw ushın ámelge asıradı. Bul bahalaw oqıw procesinde, yaǵnıy tuwrıdan-tuwrı sabaqlarda ámelge asırıladı. Qalıplestiriwshı bahalaw biz bilgen kúndelikli bahalaw menen birdey emes, sebebi muǵallım kúndelikli bahalaw sıpatında test alıp, onıń juwmaǵında alǵan bahasın jurnalǵa qoyadı. Demek, ol oqıwshınıń bilim dárejesiniń bahalaw juwmaǵın shǵardı, solay eken bul proces juwmaq shıǵarıwshı bahalawǵa kirip ketedi.

Qalıplestiriwshı bahalaw bir yamasa birneshe sabaqlar dawamında qalıplesip baradı. Bunda muǵallım oqıwshılardıń bilim dárejesin analiz hám sintez qılıp baradı. Máselen, bir sabaǵında muǵallım oqıwshılarda tirkewishtiń túrleri boyınsha boslıqtı sezse, keyingi sabaǵına usı boslıqtı toltırıwǵa arnalǵan tapsırma hám túsiniqler menen qurallanıp keliw arqalı onı toltıradı.

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Ишмухаммедов Р, Юлдошев М. Таълим ва тарбияда инновацион-педагогик технологиялар. – Тошкент: 2013.
2. Холиқов А. Педагогик маҳорат. – Тошкент:, «Iqtisod-Moliya», 2013.
3. Pazilov A, Seytmuratov Q, Qurbaniyazova Z. Pedagogik teoriyası. – Тошкент:, 2018.
4. Ходжаев Б, Чориев А, Салиева З, Чориев И. Педагогик тадқиқотлар методологияси. – Тошкент: 2019.
5. Dáwletov M. Qaraqalpaq tili. 9-klass ushın sabaqlıq. – Nókis:, “Bilim”, 2019.
6. Dáwletov M, Dáwenov E, Seydullaeva D. Qaraqalpaq tili. 8-klass ushın sabaqlıq. – Nókis:, “Bilim”, 2019.
7. Dáwletov M, Ismaylova Z, Dáwletova A. Qaraqalpaq tili. 7-klass ushın sabaqlıq. – Nókis:, “Bilim”, 2017.